

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve Şârihi Bilinmeyen Bir
Yûnus Emre Şerhi

The Tradition of Sharkh in Turkish Literature and Shârih an Unk-
nown Sharh of Yûnus Emre

Yazar / Author
Seydi Kiraz

Dr. Öğr. Üyesi. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam
Edebiyatı Anabilim Dalı. Çorum / TÜRKİYE

seydikiraz@hitit.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4941-3909>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 12/04/2019

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 25/06/2019

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2019

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June

Yıl/Year: 17 **Sayı/Issue:** 33 **Sayfa /Page:** 263-292

Atıf/Citation: Kiraz, Seydi. "Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve Şârihi Bilinmeyen Bir Yûnus Emre Şerhi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019): 263-292.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.553363>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve Şârihi Bilinmeyen Bir Yûnus Emre Şerhi

Öz

Kur'an'ı ve diğer dinî eserleri, tam ve doğru anlama gayesiyle yazılan metinler, şerh geleneğinin ilk örnekleri olarak kabul edilmiştir. Şerh alanında tarih boyunca bir taraftan dinî ve ilmî şerhler, diğer taraftan edebî şerhler yazılmıştır. Klasik Türk edebiyatı şerh geleneğinde divan, tasavvufi-öğretici mesneviler, lugat, gazel ve kaside şerhlerinin ağırlıkta olduğu görülmüştür. Yûnus Emre, şerh geleneğinde önemli şahsiyetlerden biri olarak kabul edilmiştir. Birçok müellif, onun hayat felsefesinden, dil-üslûp özelliklerinden ve temalarından etkilenmiş, bundan dolayı şiirlerine nazireler yazılmış, gazelleri taklit ve şerh edilmiştir. Araştırmalarımız neticesinde, Yûnus'un şârihi tespit edilemeyen, muhtemelen XVIII. ya da XIX. yüzyılda yazılmış olan yeni ve farklı bir şerhi bulunmuştur. Bu çalışmada Yûnus'un "Söylememek harcıdır söylemegün hâsıdır / Söylemeklik harcıdır gönüllerün pâsıdır" matlayla başlayan dokuz beyitli bu şiir şerhi incelenmiş ve şerhin transkripsiyonlu hâli verilmiştir. Yanı sıra şerh kavramı, literatürü ve geleneği; Yûnus Emre'nin diğer şiir şerhleri ve bunların şârihleri hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şerh Geleneği, Yûnus Emre Şerhleri, Yûnus Emre'nin Yeni Bir Şerhi

The Tradition of Sharkh in Turkish Literature and Shârih an Unknown Sharkh of Yûnus Emre

Abstract

The texts of the Qur'an and other religious works which are written for the purpose of a complete and proper understanding are the first examples of the tradition of sharkh were accepted. In the field of sharkh, religious and scientific sharkhs were written throughout history, and literary sharkhs were written on the other. In classical Turkish literature, it was seen that diwan, mystic-educative

masnawes, lexicon, ode and qaşıda sharḥs were dominant. Yūnus Emre was considered as one of the important figures in the tradition of sharḥ. Many writers have been influenced by his life philosophy, language-style and themes. For this reason, we find nazires, imitation and sharḥ of odes in relation to his poems. As a result of our research, it is possible to determine the poet, the XVIII. or XIX. century, a new and different sharḥ was found. In this study, Yūnus Emre's "Söylememek harcısu söylemegün hâsıdur / Söylemeklik harcısu gönüllerün pâsıdur" first couplet began with the nine poets began with the poetry of the poem has been examined and the transcription of the commentary has been given. As well as the concept of sharḥ, literature and tradition; other poetry sharḥs of Yūnus Emre and information about them were given.

Keywords: Tradition of sharḥ, sharḥ on Yūnus Emre, a New sharḥ of Yūnus Emre

Giriş

Şerh; açma, yarma; izah, tafsil, açık anlatma; bir kitabın ibaresini yine o dilde ya da başka bir dilde ayrıntılı açıklayarak anlaşılmasını kolaylaştırma, kelime kelime izah ederek oluşturulan kitap;¹ keşfetmek, beyan etmek²; sözü açıp teşrih, tefsir, tavih etme; te'lifin müşkülâtını hal ve tefsir etme, dilim dilim yarar gibi bir metni telvih etmek³ anlamlarına gelir. Tefsir, hâşiye, ta'lik(at), te'vil, zeyl, tekmile gibi farklı isimlendirmelerle kastedilen, aslında şerh kavramıdır.⁴

Kur'an'daki bazı meselelerin Hz. Peygamber tarafından tefsiri ve izahı; Kur'an'ı anlama ve anlatma çalışmaları İslam'da şerhin ilk örnekleri olarak kabul edilmiştir.⁵ Bugün kütüphanelerimizde farklı

¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317/1899), 773.

² Mustafa b. Şemseddin el-Karahisari, *Ahter-i Kebîr* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1321/1903), 543.

³ Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1308/1888), 1191.

⁴ İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz (Şerh ve Hâşiye Meselesine Dair Birkaç Not)* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 21.

⁵ Sedat Şensoy, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV

bilim dallarıyla ilgili bir şerh külliyyatının vücut bulmasında, Kur'an'ı daha iyi kavramaya yönelik araştırmaların yattığı söylenebilir.⁶ Kur'an'ın anlam katmanlarını açma, metni anlaşılır hale getirme çalışmaları zamanla diğer alanları etkilemiş; hadis, fıkıh, akaid, esmâ-i hüsnâ, hilye-i nebî gibi dinî ilimlerin ve türlerin yanı sıra dil, gramer ve astronomi gibi farklı sahalarda da görülmüştür.⁷

Araplarda şerh edebiyatı, IX. ve X. yüzyıllarda gelişirken XV. yüzyıl İran edebiyatında ise özellikle tasavvufî eserlerde şerh belirli bir seviyeye ulaşmıştır. Türklerde şerh geleneği XV. yüzyılda görüldüğü söylenebilir de⁸ aslında şerhin başlangıç tarihi daha eskidir. Bu alandaki ilk eser, *Keşfü'l-me'ânî* adlı eserdir. Bu eser, Şatibî'nin (ö. 590/1193) tecvîd ile ilgili kasidesinin Selmân el-Lâzkî (ö. 800/1397) tarafından 1397'de, manzum olarak Türkçeye çevirisidir. İkincisi, yazarı bilinmeyen bir esmâ-i hüsnâ şerhi olan ve 805/1402'de yazılan *Cevâhirü'l-me'ânî fî şerhi esmâi'l-hüsnâ* adlı eserdir. Bu geleneğin yaygınlaşması ve olgun örneklerinin verilmesi ise XVI. yüzyılın ikinci yarısına rastlar.⁹

Şerh geleneğinde divanlar büyük bir yekûn tutmaktadır: *Şerh-i Divân-ı Hâfız*: Sürurî, Şem'î Şem'ullah Prizrenî, Sûdî-i Bosnevî; *Şerh-i Divân-ı Örfî-i Şirazî*: Ahmed Sabih, Süleyman Yanyalı; *Şerh-i Divân-ı Sâib*: Hâce Nusret Ebubekir Efendi, Hâce Süleyman Fehim Efendi- Ahmet Cevdet Paşa; *Şerh-i Divân-ı Ali*; Müstakimzâde Süleyman; *Şerh-i Divân-ı Ali bin Ebî Talib*: Abdullah Salahî-i Uşşâkî... Divanların yanı sıra dinî-ahlakî birçok eser şerh edilmiştir: *Şerh-i Bostan*: Sürurî, Şem'î Şem'ullah Prizrenî, Sûdî-i Bosnevî; *Şerh-i Gülistan*: Kâfi Hüseyin Çelebi, Sûdî-i Bosnevî...

Yayımları, 2010), 29: 555-557; Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 3. Baskı (İstanbul: Kapı Yayınları, 2007), 1.

⁶ Tunca Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 8 (1994): 3.

⁷ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 2.

⁸ Amil Çelebioğlu, "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 553.

⁹ Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 41.

Türk edebiyatında en çok şerh edilen eserlerden biri, Mevla-na'nın *Mesnevi'si*dir: *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*: Yûsuf-ı Sineçâk, Şeyh Galib; *Şerh-i Mesnevi*: Sürûrî, Şem'î Şem'ullah-ı Prizrenî, Sûdî-i Bosnevî; *Fâtihü'l-ebîât*: İsmâil Ankaravî; *Ruhu'l-Mesnevi*: İsmâil Hakkı Bursevî; *Şerh-i Mesnevi*: Tahirü'l-Mevlevî...

Mesnevi şerhlerinin yanı sıra lügat şerhleri de oldukça fazladır: *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî*: Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Tuhfe*: Mehmed Lebîb, *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî*: Yayaköylü Ahmed Reşid, *Şerh-i Lügat-i Bahrü'l-garâib*: Lütfullah b. Yusuf b. Abdülhalim el-Amasî Halimî...

Müstakil eser şerhlerinden başka bir türle anılan şerhler de hayli fazladır. Bu türler arasında kasidelerin ayrı bir önemi vardır: *Şerh-i Kaside-i Bânet Suad (Kaside-i Bürde)*: Ahmet el-Üsküdarî, Eyüp Sabri Paşa, Muhammed Emin Efendi; *Şerh-i Kaside-i Bür'e*: Ahmed b. Hasan el-İstanbulî, Şeyh Sadullah Halvetî, Hüseyin b. Ali Amasyavî; *Şerh-i Kaside-i Münfericiyye*: Es'ad Erbilî, Cebbârzâde Ârif Bey, Salâhî-i Uşşâkî...¹⁰

Bahsi geçen bu eserler klasik şerh anlayışına göre telif edilmiştir. Bu anlayışla oluşturulan bir şerhte, kelime ve kavramların anlam tabakaları ile gramer ve imla hususiyetleri üzerinde durulmuş; açıklamalarda âyet, hadis, enbiya-evliya kıssaları, kelâm-ı ki-barlar, tasavvufî manzumeler gibi dinî kaynaklara başvurulmuş ve ansiklopedik bilgilere yer verilmiştir. Bu tür şerhlere İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Mesnevi'si*¹¹, Şem'î Şem'ullâh'ın *Şerh-i Mahzenü'l-*

¹⁰ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 6-16; Hakan Yekbaş, "Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 23 (Bahar 2008), 189-217; Yusuf Yıldırım, "Salâhî-i Uşşâkî'nin Manzum Kaside-i Münferice Tercümesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Aralık 2015): 87-108; Ozan Yılmaz, "Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/9 (2007): 271-304; Bünyamin Ayçiçeği, Klâsik Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve La'li-zâde Abdalbâkî'nin (ö. 1746) 'Meslekü'l-Uşşâk' Kasidesinin Şerhi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/32 (2014): 26-37; Mehmet Şamil Baş, "Türk-İslâm Edebiyatında Şerh Geleneği", Ed. Ali Yılmaz, *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*, 2. Baskı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 313-317.

¹¹ Bursavî İsmâil Hakkı, *Mesnevi Şerhi Rûhu'l-Beyân*, Haz. İsmail Güleç (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004).

esrâr'ı¹², Mehmed b. Mehmed Altıparmak'ın *Şerh-i Telhîs*'i¹³ örnek verilebilir.

1920'li yıllardan sonra eserlerin şerh usulünde bir farklılaşma görülmüştür. O dönemde başlayıp günümüze kadar devam eden metin tahlili, izahı, metin üzerine düşünceler, şerh ile ilgili çalışmalar modern şerh olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde yazılmaya başlayan şerhler, “bilimsel esaslı, teorik zemine dayalı olanlar” ile “geleneği bazı eklemelerle devam ettirenler” olmak üzere ikiye ayrılmıştır.¹⁴ Birinci gruba Tunca Kortantamer,¹⁵ Cem Dilçin,¹⁶ Dursun Ali Tökel'in¹⁷ çalışmaları örnek verilebilir. Modern şerhin ikinci halkasının öncüleri olarak Ferit Kam, Tahir Olgun ve Ali Nihad Tarlan¹⁸ gösterilebilir.

İkinci halkanın öncülerinden Tarlan, bir *mektep* oluşturacak kadar şerh geleneğinde iz bırakmıştır.¹⁹ Tarlan, *Metinler Şerhine Dair* adlı eserinde metin şerhi için farklı disiplinlere başvurulması gerektiğine ve her metnin ayrı usullerle tahlil edilmesinin lüzumuna işaret etmiştir. Bunun için edebiyat tarihi, psikoloji, sosyoloji, estetik gibi farklı disiplinlerin önemini vurgulamış, bunun yanında her metnin kendine özgü çözümlene yönteminin zaruretinden söz

¹² Sara Behzad, *Şem'i Şem'ullâh ve Şerh-i Mahzenü'l-Esrâr (İnceleme-Tenkitledi Metin-Özel İsimler Sözlüğü)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017).

¹³ Mehmed b. Mehmed Altıparmak, *Üskübî'nin Şerh-i Telhîs'i*, Haz. Atabey Kılıç (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 1990).

¹⁴ Atabey Kılıç, “Dağılmış İncileri Toplama: Şerh Tasnifi Denemesi”, *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu (İstanbul, 12-13 Nisan 2007)*, (İstanbul: İBB Yayınları, 2008), 363-369.

¹⁵ Tunca Kortantamer, “Gül Kasidesi”, *Dergâh Dergisi* 1/2-4 (Mart Nisan Mayıs 1990), 14-16.

¹⁶ Cem Dilçin, “Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi”, *Türkoloji Dergisi* 9/1 (1991), 43-98.

¹⁷ Dursun Ali Tökel, “Bir Gazel Anlam Bilimle Nasıl Anlaşılır?”, *Dergâh Dergisi* 150 (Ağustos 2002), 10-11, 23.

¹⁸ Ömür Ceylan, *Böyle Buyurdu Süft* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 238.

¹⁹ Mehmet Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili* (İstanbul: MEB Yayınları, 1971), 4; Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili* (İstanbul: MEB Yayınları, 1996), 15; Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, 1-10; Metin Akkuş, “Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Haluk İpekten'e”, *Yedi İklim* 32 (Kasım 1992), 67-68.

etmiştir.²⁰ Bu hususta daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Fakat bu çalışmanın konusu, *Şârihi Bilinmeyen Bir Yûnus Emre Şerhi* olduğundan bundan sonraki açıklamalar, Yûnus Emre şerhleri hakkında olacaktır.

1. Yûnus Emre Şerhleri

Yûnus Emre, (ö. 721/1321) Anadolu sahası Türk edebiyatının ilk temsilcilerindendir. Hayatı hakkında bilgiler sınırlıdır. Sivrihisar'da doğduğu tahmin edilen Yûnus'la ilgili birçok menkabe oluşmuştur. Yûnus, uzun yıllar Taptuk Emre'nin dergâhında hizmet etmiş, tasavvufî eğitim almış bir ârifdir. Şairin *Dîvân'ı*²¹ ve *Risâletü'n-nushiyye*²² adlı bir mesnevisi vardır. Yûnus'un şiirleri asırlarca beğenilerek okunmuş, başta "Çıktım erik dalına" ifadeleriyle başlayan şathiyesi olmak üzere bazı şiirlerine şerhler yazılmıştır.

1.1. Çıktım Erik Dalına Şerhleri

1.1.1. Şeyhzâde Muslihüddîn Mehmed Efendi (ö. 951/1544)

Şeyhzâde olarak anılan şârihin hayatı hakkında verilen bilgiler kesin değildir. Şârih, İzmitli olup tahsilini İstanbul'da tamlamıştır. Bu zatın *Kadı Beyzâvî'nin Tefsir'ine* yazdığı hâşiye, *Mesâbih*, *Meşârih* ve *Kaside-i Bürde* şerhleriyle şöhret bulan Şeyhzâde Muslihüddin Mehmed Efendi olduğu tahmin edilmektedir. İstanbul'da vefat eden Şeyhzâde'nin mezarı, Hoca Hayreddin Efendi haziresindedir.²³

Tespit edilen şerh örneklerine göre ilk Yûnus Emre şerhi, Şeyhzâde olarak tanınan bu şârihe aittir. 902/1497'de yazılan bu şerh, "*Hâzihi Risâletün Şerîfetün li-Mevlânâ Şeyhzâde Rahimehu'llâhu*" başlığıyla verilmiştir. Şerhi yapılan bu şiir, Yûnus'un meşhur "*Çık dum erik dalına anda yidüm üzümü / Bostan ıssı kakı-*

²⁰ Ali Nihad Tarlan, *Metinler Şerhine Dair* (İstanbul: Suhûlet Basımevi, 1937), 1-30.

²¹ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvân'ı Tenkitli Metin* (İstanbul: H Yayınları, 2008).

²² Mustafa Tatcı, *Risâletü'n-Nushiyye Tenkitli Metin* (İstanbul: H Yayınları, 2008).

²³ İsmail Yakıt, *Yunus Emrede Sembolizm-Çık dum Erik Dalına*, 3. Baskı (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 37-38.

yup dir ne yirsün kozumu” matlaıyla başlayan şathiyesidir. Besmele, hamdele ve salvele bölümlerinden sonra şathiyenin yedi beyti şerh edilmiştir. Şerhte bazı gizli hakikatler, incelikler ve sırlar açıklanmış, Yunus’un manevî makamına işaret edilmiştir.²⁴

1.1.2. Niyâzî-i Mısri (ö. 1105/1694)

1618’de Malatya’da doğan Niyâzî-i Mısri, şiirlerinde Mısri ve Niyâzî mahlaslarını kullanmıştır. İlk zamanlarda tasavvufa karşı çıkan şair, sonraları Halvetiyye tarikatının Mısriyye kolunu kurmuştur. Diyarbakır, Mardin ve Mısır’da tahsil görmüştür. Mısır’dan döndükten sonra Ümmü Sinân’a intisap etmiştir. Anadolu’nun birçok şehrinde bulunan Niyâzî, şeyhinin vefatı üzerine Bursa’ya yerleşmiştir. Fikirlerinden dolayı Rodos ve Limni adalarına sürülmüştür. Limni’de ikinci sürgün hayatını yaşarken vefat etmiştir. Niyâzî-i Mısri’nin Arapça ve Türkçe birçok eseri vardır.²⁵

Niyâzî-i Mısri, farklı dillerde yazılmış metinlerle ilgili birçok şerh yazmıştır. Bu şerh mevcut bilgilere göre şârihin ilk Türkçe manzum şerhidir. Şerh, *Nutk-ı Hazret-i Yunus Emre’ın ve Şerh-i Niyâzî-i Mısri*” başlığıyla verilmiştir. Bu eser, tüm Yunus şerhleri içinde nüshası en fazla olanıdır. Dokuz beytin şerh edildiği şathiyede erik, üzüm, koz, bostan ıssı, iplik, yumak, bez gibi sembolik kavramların izahı yapılmış; teşbih, temsil, nâda, iktibasın imkânlarından yararlanılarak beyitlerin anlam tabakaları üzerinde durulmuştur. Şârihin yanlış izahlarının rüya âleminde Yunus Emre tarafın-

²⁴ Amil Çelebioğlu, “Yunus’un Şiirleriyle İlgili Şerhler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 547-548; A.Necla Pekolcay-Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 77-136; Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri* (İstanbul: H Yayınları, 2008), 114-162; Ömür Ceylan, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, 19-20.

²⁵ Mustafa Safâyi Efendi, *Tezkire-i Safâyi (Nuhbetü’l-Âsâr Min Fevâidi’l-Eşâr): İnceleme-Metin-İndeks*, Haz. Pervin Çapan (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005), 603-607; Sâlim Efendi, *Tezkiretü’s-Şuarâ*, Haz. Adnan İnce (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005), 680-682; Kenan Erdoğan, *Niyâzî-i Mısri Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998); Mustafa Tatcı - İbrahim Özbay, *Niyâzî-i Mısri Divanı Şerhi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), XX; Mustafa Aşkar, “Niyâzî-i Mısri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 166-169.

dan tashih edildiği rivayet edilmektedir.²⁶

1.1.3. İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1137/1724)

Müfessir, münşi, âlim, şair gibi birçok vasıfla anılan İsmâîl Hakkı Bursevî, bugün Bulgaristan sınırlarında kalan Aydos'ta 1063/1652 yılında doğdu. Celveti tarikatına intisap eden İsmâi Hakkı, Üsküp, Bursa, Şam, Üsküdar seyahatlerinden sonra ikinci vatanı olarak kabul ettiği Bursa'ya gelerek vefatına kadar burada kalmıştır. Şiirlerinde Hakkı mahlasını kullanmıştır. Yüzden fazla eseriyle Osmanlı'nın en velud müelliflerinden biridir. Bu eserlerden bazıları şunlardır: *Tefsîru'l-rûhi'l-beyân I-IV*, *Şerhu'l-Muhammediye I-II*, *Şerhu'l-mesnevî I-II*, *Şerhu'l-pend-i Attâr*, *Şerhu'l-bostan-ı Sadî*, *Şerhu'l-hadîsi'l-erbaîn*, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-Cezerî...*²⁷

Şairin bir başka eseri de *Şerh-i Gazel-i Yûnus Emre*'dir. Bu eserde Yûnus'un "Çık dum erik dalına anda yidim üzümü" mısrasıyla başlayan şiirinin on üç beyiti şerh edilmiştir. Şerh, "Kâle hâtimetü ehli'l-lisân hülasatü zevi'l-ihsân tercümânü'l-gayb bilâ-reybin Hazretü's-Şeyh Yûnus Emre (k.s.) remzen ilâ ba'zi'l-maarif elletî lâ-yettâli'u aleyhâ ile'l-ârif."²⁸ ibareleriyle başlamıştır. 1118/1706 yılında telif edilen şerhte kelimelerin lugat manaları verilmiş, çağrıştırdığı fikir- lere işaret edilmiş ve kavramların sembolik manaları üzerinde durulmuştur.²⁹

1.1.4. İbrahim Has (ö. 1175/1761)

İbrahim Has, Şeyh Hasan Ünsî'nin yetiştirdiği sûfilerden biridir. Şâkiroğlu İbrahim Çelebi ve İbrahim Has künyeleriyle tanınmıştır. Hakkında pek bilgi bulunmayan şârihin İstanbul'da doğduğu

²⁶ A. Necla Pekolcay – Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri*, 137-153; Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, 163-174; Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 21.

²⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1333/1914), 1: 28-32; M. Murat Yurtsever, *İsmâîl Hakkî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1990), 1-49.

²⁸ Lisan ehlinin hâtemi, ihsan sahiplerinin özeti, gaybın kesin tercümanı Hz. Şeyh Yunus Emre âriflerden başka kimsenin bilemeyeceği bazı ilahî bilgilere işaret ederek buyurdu.

²⁹ Amil Çelebioğlu, "Yûnus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler", 549; A. Necla Pekolcay – Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri*, 153-181; Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, 175-198; Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 25-26.

ve yaşadığı bilinmektedir. Âlim ve ârif bir şahsiyet olan İbrahim Has'ın başlıca eserleri şunlardır: *Menâkıb-nâme-i Hasan Ünsî*, *Mek-tubât*, *Silsile-i Tarîk-i Halveyiyye-i Karabaş el-Kastamonî* (Mufasssal Silsile), *Kelimât-ı Piran*, *Divân-ı İlahiyât*, *Şerh-i Ebyât-ı Yunus Emre ve Tezkiretü'l-Hâs*.³⁰

Yukarıda zikredildiği üzere şairin eserlerinden biri de “*Şerh-i Ebyât-ı Yunus Emre*” başlıklı şerhidir. İbrahim Has, bu eserinde, Yunus Emre'nin “*Çıkdum erik dalına...*” ifadesiyle başlayan şiirinin dokuz beytini şerh etmiştir. Şârih, mukaddimede yazma gerekçesini şöyle açıklar: Allah kullarına türlü ikram ve ihsanlarda bulunmuştur. İlahî esrara vâkıf olan bu kullar, manevî zevklerini ve şevklerini beyitlerle anlatmıştır. Özellikle Yunus'un dizeleri baştan başa sırlarla doludur. Marifetullah muhtevalı bu şathiyesinde Allah'ın rızası gözetilmiş, talip ve salıklar için yol gösterici ve ibret verici öğütler anlatılmıştır.³¹

1.1.5. Şeyh Ali Nakşbendî el-Nevrekânî (ö. ?)

Kaynaklarda, Şeyh Ali Nevrekânî'nin hayatı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yunus Emre şathiyesinin sekiz beytini şerh eden Nevrekânî, şerhini “*Güfte-i Yunus ve Şerh-i Şeyh Ali Nakşbendî*” olarak adlandırmıştır. Bu şerh, Niyazî-i Mısri şerhinin özeti hükmündedir. Bu bakımdan şerhte, Mısri'nin tesiri ve üslup özellikleri öne çıkmıştır. Tek nüshası tespit edilen şerhin XVIII. ya da XIX. yüzyılda yazıldığı tahmin edilmektedir.³²

1.1.6. Bekir Sıdkî Visâlî (ö. 1962)

Bekir Sıdkî Visâlî, 1881 yılında Manisa Kula'da doğmuş ve İzmir'de vefat etmiştir. Uşşakî Abdurrahman Sâmî Efendi'nin halifelerinden olan Visâlî, şeyhinin ölümünden sonra postnişin olmuştur. Visâlî'nin şiirleri, talebesi Mehmet Ruhî Efendi'nin (ö. 1973) şiirleriyle birlikte yayımlanmıştır. Her iki şairin şiirlerinin bulunduğu bu

³⁰ Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri*, 199-200.

³¹ Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri*, 201-238.

³² Amil Çelebioğlu, “Yunus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler”, 554, 556; A. Necla Pekolcay – Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri*, 182-186; Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri*, 239-242; Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 42.

kitapta, Yûnus Emre şathiyesinin on iki beyiti kısaca şerh edilmiştir. Şerhte kelimelerin lugat manaları ve sembolik anlamları üzerinde uzun uzadıya durulmamış, kavramlar kısaca açıklanmıştır.³³

1.1.7. Şevket Turgut Çulpan (ö. 1990)

Şevket Turgut Çulpan, 14 Mart 1910 tarihinde Üsküdar'da doğmuş, 30 Temmuz 1990 tarihinde Üsküdar'da vefat etmiştir. Uzun süre farklı bankalarda çalıştığından "Bankacı" unvanıyla tanınmıştır. Çulpan, emekli oluncaya kadar bankacı olarak çalışmıştır. Halvetî-Melâmî meşreptir. Herhangi bir mürşidin terbiyesinden geçmeyen Çulpan'ın seyr ü sülûkünü mana âleminde Ümmî Sinan'dan yaptığı rivayet edilmiştir. Şevket ve Şevket-i Ümmî mahlasıyla birçok nefes yazmıştır. Nefeslerinde aruz ve hece ölçülerini kullanmıştır. Daha çok şathiyeye türünü andıran nefesler, coşkun bir cezbe haliyle yazılmıştır. Nefesleri ve âl-i beyte derin bir aşkla bağlılığını anlatan şiirleri, *Merâtib-i Tevhid*'de biraraya getirilmiştir. Şiirlerde, hece ölçüsü kullanılmış, az da olsa aruz veznine yer verilmiştir.

Çulpan'ın eserleri arasında Yûnus'un şathiyesinin şerh edildiği bir risale, tespit edilmiştir. Dokuz beytin şerh edildiği risâlenin mukaddimesi şöyle başlar: "*Hazret-i Yûnus Emre'nin 'Çık dum erik dalına anda yidim üzümü / Bostan ıssı kakuyup dir ne yersün kozumu' Başlıklı Eserinin Bizce Teşrihi ve Bu Esnada Gelen Bazı Düşünceler. Bende-i Âl-i Abâ Fukarâ-yı Sinaniyye'den Şevket Turgut Çulpan*"³⁴

1.1.8. Ahmet Kabaklı (ö. 2001)

Ahmet Kabaklı, 24 Mayıs 1924 tarihinde Elazığ'ın Harput ilçesinde doğmuştur. Yıllarca edebiyat öğretmenliği yapan Kabaklı, hukuk fakültesini bitirerek bir dönem avukatlık da yapmıştır. İlk yazılarını *Hareket*, *Bizim Türkiye Dergisi*, *Hisar* ve *İstanbul* gibi dergilerde yayımlamıştır. *Tercuman*, *Türkiye Gazetesi*, *Yeni Haber* gazete-

³³ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, 243-245.

³⁴ Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 2. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2004), 79-103; Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, 246-267.

telerinde köşe yazarlığı yapmıştır. *Türk Edebiyatı Dergisi*'ni çıkarmış ve Türk Edebiyatı Vakfı'nın kurulmasına öncülük etmiştir. Şeyhülmuhamarrir olarak anılan Kabaklı, 08 Şubat 2001 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Eserlerinden birkaçı şunlardır: *Edebiyat Tarihi (I-V)*, *Temellerin Duruşması*, *Mabet ve Millet*, *Sohbetler (I-II)*, *Şiir İncelemeleri...*³⁵ Kabaklı'nın eserleri arasında önemli bir yeri olan *Şiir İncelemeleri*'nde Yunus'un şathiyesi şerh edilmiştir. *Kaf Dağından Bir Taş* başlığıyla yazılan bu şerh, son dönemlerde yazılan bir eser olması bakımından önemlidir.³⁶

1.1.9. İsmail Yakıt

İsmail Yakıt, 1950 yılında Denizli'nin Tavas ilçesinde doğmuştur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdikten sonra doktora için Fransa'daki Sorbonne Üniversitesi'ne gitmiştir. Doktorasını tamamlayarak yurda dönen Yakıt, farklı üniversitelerde akademisyen olarak görev yapmıştır. Bazı eserleri: *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, *Osmanlı Araştırmaları*, *Kur'an'ı Anlamak*, *İslam'ı Anlamak...*

Yakıt'ın eserlerinden biri de *Yunus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına*'dır. Yakıt, bu eserinde Yunus'un şiirine farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Yakıt, bu çalışmasında yaygın kanaate karşı çıkarak bu şiirin bir şathiye olmadığını iddia etmiştir. Manzumedeki misâl, teşbih, remzlerle anlatılan kavramlar, aslında birer canlı ya da cansız semboldür. Yunus, mesajlarını semboller aracılığıyla verirken seyr ü sülûkünü ve kişisel tecrübelerini yansıtan objeleri tercih etmiştir. Sembollerle anlatılanlar, tasavvuf gibi spesifik bir alanla sınırlı değildir. Bu şiirde, insan ve tabiat arasındaki ilişki gözetilerek evrensel olana ulaşma çabası öne çıkarılmıştır.³⁷

³⁵ Beşir Ayvazoğlu, "Ahmet Kabaklı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 9-10.

³⁶ Ahmet Kabaklı, *Şiir İncelemeleri* (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 1992), 43-50; Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri*, 268-274.

³⁷ İsmail Yakıt, *Yunus Emrede Sembolizm-Çıktım Erik Dalına*, 5, 115-118; Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri*, 275.

2. Âşık Yûnus Şerhleri

Anadolu'da Yûnus Emre'nin dışında Yûnus adını kullanan başka şairler de yaşamıştır. Şairler, şiirlerinde Yûnus, Âşık Yûnus, Derviş Yûnus ve Yûnus Emre'm mahlaslarını kullanmıştır.³⁸ Bu başlıkta Yûnus Emre'ye aidiyeti şüphe ile karşılanan ya da ona ait olmadığı kesinlik kazanan Yûnusların şerhlerine³⁹ de yer verilmiştir. Bu şairlerde, Yûnus'un etkisi⁴⁰ görüldüğünden çalışmada bu şairlerin şiir şerhlerine de yer verilmiştir.

2.1. Niyâzî-i Mısırî (ö. 1105/1694)

Niyâzî-i Mısırî'nin⁴¹ yazdığı şerhlerinin büyük bir kısmı, Arapça-Farsça yazılan metinler hakkındadır. Şairin Türkçe yazılan manzumelerle ilgili şerhleri sınırlıdır. Bunlardan biri de Yûnus'a aidiyeti şüphe⁴² ile karşılanan şiir şerhidir. Tamamı beş kıta olan şiirin ilk kıtası şöyledir: “Denize bir ip gerseler / Üstüne ceviz serseler / O ipi devşirseler / Ne hoş olur cumburtusu” Bu şerh, *Hayalât-ı Muhâl adlı şiirin şerhi olup “Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre ya da Âşık Yûnus Şerhi”* olarak adlandırılmıştır. Bu şerhte, beş kıta muhtasar olarak şerh edilmiştir.⁴³

2.2. İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1724)

İsmâil Hakkı'nın Yûnus Emre hakkında yazdığı bir başka şerh “*Min-kelimât-ı hazreti's-şeyh Yûnus Emre şerehahâ el-fakîr e's-şeyh Hakkî*” başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında on beyitlik bir gezelin şerhi yapılmıştır. Gazel, “*Adım adım ileri beş âlemden içerü / On sekiz bin hicâbı geçdüm bir dağ içinde*” matla beyitiyle başlamış, “*Yûnus eydür gezerim dost iledir pazarım / Ol Allah'ın didârın gör-*

³⁸ Faruk Kadri Timurtaş, *Yunus Emre Divanı* (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1972), 18-20.

³⁹ Amil Çelebioğlu, “Yûnus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler”, 547.

⁴⁰ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, VI.

⁴¹ *Çıktım Erik Dalına Şerhleri* başlıklı konu incelenirken şarihlerin hayatları hakkında bilgi verilmiştir. Tekrara düşmemek için bahsi geçen müellifler hakkında ikinci kez bilgi verilmemiştir.

⁴² Mustafa Tatcı, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 46.

⁴³ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, 300-301; A. Necla Pekolcay-Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri*, 22-23.

düm bir dağ içinde” makta beytiyle sona ermiştir.⁴⁴

2.3. Salahî (Abdullah Salâhaddin Uşşakî ö. 1197/1783)

Salâhaddin Uşşakî, bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Kesriye’de 1117/1705 yılında doğmuştur. Tahsilini İstanbul’da tamamlayarak burada görev yapmıştır. Bir müddet Mısır ve Edirne’de bulunana şair, Edirne’de iken Halvetî-Uşşâkî şeyhi Cemâleddin Uşşâkî’ye intisâp etmiş, memuriyetten ayrılmıştır. 1197/1782 yılında İstanbul’da vefat eden şârih, Uşşakî dergâhında postnişin olarak hizmet etmiştir. Şiirlerinde Salahî mahlasını kullanmıştır. Müellifin *Gül-i Sadberg-i Evrâd Berâ-yı Tuhfe-i Ubbâd*, *Mir’ât-ı Esmâ*, *Etvâr-ı Seb’a* gibi telif; *Mir’âtü’l-meânî li-idrâki âlemi’l-insânî*, *Tercüme-i Risâle-i Ahadiyye*, *Tercüme-i Risâle-i Vücûd* gibi tercüme ve *Riyâzü’l-kavâ’id hiyâzü’l-fevâ’id*, *Şerh-i Risâle-i Kudsiyye*, *el-Kasîdetü’l-münferice* gibi şerh özelliği taşıyan birçok eseri bulunmaktadır.⁴⁵

Salâhî’nin şerhlerinin bulunduğu bir mecmu’ada Yunus’la ilişkilendirilen bir şerhe rastlanmıştır. Bu şiir, Yunus’un şiirleri arasında geçmemektedir. Şüphe ile karşılanan bu şiir, Yunus’un tesirini yansıttığından Yunus şerhleri arasında değerlendirilmiştir. Üç yaprak olan bu eser, *Min-Makâlât-ı Hazret-i Yunus Emre* olarak adlandırılmıştır.⁴⁶

2.4. Selâmî Mustafa Efendî (ö. 1228/1813)

İzmir’de doğan Mustafa Selâmî, Şeyh Seyyid Mustafâ Selâmî en-Nakşbendi nisbesiyle tanınmıştır. Nakşî meşâyihindendir. İlk tahsilini babası Şeyh İsmâil Şerhî Efendî’den aldıktan sonra Buha-ra’ya gitmiş. Burada bir müddet kalmış, Nakşiye-i Kasaniyye’den hilafet almış ve İstanbul’a gelmiştir. İyi bir edip, şair ve bestekâr olan Mustafa Selâmî, İstanbul’da vefat etmiş, Eyüp Sultan’a defne-

⁴⁴ Amil Çelebioğlu, “Yunus’un Bir Şiirinin Şerhi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 553-561; Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri*, 295-299; Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, 27-28.

⁴⁵ Mehmet Akkuş, *Abdullah Salâhaddin-i Uşşakî’nin (Salâhî) Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1998), 11-16; Semih Ceyhan, “Salâhî Efendî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 29: 17-19; Yusuf Yıldırım, “Salâhî-i Uşşakî’nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi”, 87-108.

⁴⁶ Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Şerhleri*, 302-304.

dilmiştir. Şairin *Divân*, *Manzume-i Mevlidiye*⁴⁷ ve *Şerh-i Âşık Yûnus* adlı üç eseri vardır.⁴⁸

Selâmî Mustafa'nın *Şerh-i Âşık Yûnus*, metni tek nüsha halinde tespit edilmiştir. Şair, şerhin dibâcesinde doğma büyüme İzmirli olduğundan, çocukluğundan gençliğine kadar gafletle geçen ömründen, tarikat ehlinin yüzkarası olmakla beraber onlara olan muhabbet sermayesinden söz etmiştir. Şerhi yapılan şiir, Yûnus'un şiirleri arasında bulunmamaktadır. Şiir, "Âşık Yûnus"a aittir. Selâmî Mustafa'nın şerhini yaptığı şiir ile kaynaklarda geçen şiir arasında önemli farklar vardır. Selâmî şerhinde beyit nazım birimi, kaynaklardaki metinde dörtlük kullanılmıştır. Selâmî'de şiir 14 beyit iken kaynaklarda 6 dörtlüktür. Metinler arasındaki farkı yansıtan bir örnek:

Selâmî Mustafa'nın Şerh Ettiği Şiir Metni

Gâh deli gönlüm coşar bilmem n'idesüm gelür
Ben dervîşim diyene bir ün idesüm gelür
Resûlullah buyurdu ölmeden ölün didi
Anun için bu cânı kurbân idesüm gelür

...

Kaynaklarda Geçen Şiir Metni

Ben dervîşim diyene
Bir ün idesüm gelür
Tanyuban şimdiden
*Varup yitesüm gelür*⁴⁹

⁴⁷ Bu eserin müstakil bir eser olup olmadığı hakkında tereddütler vardır. Bu eser, şairin *Divân*'ında geçen "*Hilye-i Pâk-i Hazret-i Şâh-ı Mesned-i Levlak Salavatu'llahi Aleyhi Bi'adedi Nücümü'l-Eflâk*" başlığını taşıyan ve 318 beyit olarak yazılan hilye olması daha muhtemeldir. Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, 308-309.

⁴⁸ Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, *Hüseyin Vassaf, Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 2: 299-300.

⁴⁹ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, 305-344.

3. Yûnus Emre'nin Diğer Şiir Şerhleri

3.1. İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1724)

İsmâil Hakkı, Yûnus Emre'nin on üç beyitlik manzumesi için bir şerh yazmıştır. Bu şerh, şârihin Yûnus'un şiirleri hakkında yazdığı üçüncü şerhidir. Beyitleri klasik şerh usûlüne göre açıklanan şerh, 1712'de telif edilmiştir. Şerh, *Min Kelimâti's-Şeyh Yûnus Emre (k.s.) Şerehahe'l-Fakîr eş-Şeyh İsmâil Hakkıyü'l-Şerehallâhu Sadrehu* başlığını taşır. Şerhi yapılan şiir, "Sırâtdan gel sıfâta anda safâ bulasın / Hayâllere dalma kim dosta mahrem olasın" matlayıyla başlamış, "Yûnus sen bu sözleri ayân ayân söyledin / İster isen kânını miskinlikte bulasın" makta beytiyle sona ermiştir.⁵⁰

3.2. Şârihi Bilinmeyen Bir Yûnus Emre Şerhi

Şerh metninde şârihle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kavramların izahında İranlı sûfî Fahrüddîn Safî'nin (ö. 939/1532) aslı Farsça olan *Reşehât* adlı eserinden faydalanılması ve Ferîdüddin Attâr'dan (ö. 618/1221) iktibaslar yapılması, şârihin İran sûfilerinden haberdar ve Farsçaya hâkim olduğunu göstermektedir. Ayrıca *Reşehât* Nakşibendî şeyhleri ile ilgili bir tezkire özelliği taşıdığından şârihin Nakşî olduğu söylenebilir.

Metinde, şârihin yaşadığı tarih hakkında bir kayda ulaşılamamasına rağmen fikir yürütülebilir. Zira şârih, muğlak ifadelere açıklık getirirken Nakşî-i Akkirmânî'nin⁵¹ (ö. 1065/1655) bir gazelinden faydalanmıştır. Buna istinaden şârih en erken Akkirmânî'nin asırdaşı olabilir. Ancak metnin dil ve üslûp özellikleri dikkate alındığında, şârihin XVIII. ya da XIX. yüzyılda yaşamış olması daha

⁵⁰ Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Şerhleri*, 279-292.

⁵¹ Asıl adı Ali olan Nakşî-i Akkirmânî, Divriğili bir şair olarak bilinir. Ukrayna'nın sınırında kalan Akkirmân'da irşat faaliyetlerini yürüttüğünden Akkirmânlı bir Halvetî dervişi olduğu da iddia edilmiştir. Nakşî mahlasını kullanan şairin eserleri arasında *Divan*'ı, dinî-tasavvufî muhtevalı bir mesnevi olan *Aynü'l-hayât*'ı ya da *Manzûme-i Aynü'l-hayât*'ı, işâri tefsir özelliğini taşıyan başka bir mesnevi olan *Manzûme-i Gavriyye*'si ve tasavvufî muhtevalı *Esrarnâme*'si zikredilmektedir. Hikmet Atik, *Nakşî Ali Akkirmânî Divânı* (Sivas: Buruciye Yayınları, 2007), 27-37; "Nakşî-i Akkirmânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 334.

muhtemeldir.

Şerhte, mensur eserlerde klasik tertip planı olarak bilinen *besmele*, *hamdele*, *salvele* bölümlerine yer verilmemiştir. Gazelin şerhine ilk beyit yerine yedinci beyitle başlanmıştır. Bu durum, şerh geleneğinde ve Yunus Emre şerhlerinde pek rastlanan bir durum değildir. Şerhe nerdeyse gazelin son beytiyle başlanması, eserin baştan eksik olduğu intibasını uyandırmaktadır. Sekiz ve dokuzuncu beyitlerin şerh edilmemesi ya da bunlara atıfta bulunulmaması şerhin tamamlanmadığı ya da sondan eksik olduğunu düşündürmektedir. Bununla beraber şerh metninde diğer klasik metin şerhi usûlüne bağlı kalınmış, kelimelerin lügat ve ıstılah anlamları üzerinde durulmuştur. Muğlak lafızların şerhinde zaman zaman gazelin diğer beyitlerine atıfta bulunulmuş ve bazı kelâm-ı kibârdan yararlanılmıştır.

Yûnus'un dokuz beyitlik gazelinin izah edildiği bu şerh, "Şerh-i Gazel-i Yûnus" başlığını taşımaktadır. Şerhte anlatılanlar, hatime yerine geçen "Hâsıl-ı Kelâm Netice-i Merâm" bölümünde özetlenmiştir. Şerhi yapılan gazelde, farklı yorumlanabilecek ifadelerin bulunduğu dört beyit esas alınarak küfrün sûfi literatüründeki hükmü açıklanmıştır. Bunun için *zahir*, *batın*, *sa'ir*, *mâsiva*, *şeriat* ve *hakikat* kavramları izah edilmiştir. Şerhte anlatılanlar şöyle özetlenebilir:

Hakikat ehlinin üzerinde durdukları kavramlardan biri küfürdür. Sufi âlimlerince bu kavramın zâhir ve sa'ir yönleri vardır. Hakk'ın vücudu zâhir, masivanın vücudu ise sa'irdir. Sufi terminolojisinde hakiki küfürün karşılığı, masiva yani sa'ir, başka bir ifadeyle Hakk'ın dışındaki varlıklara gönülde yer vermektir. Yûnus Emre bu şiirinde masivayı red ve inkâr ederek küfr-i hakikiden uzaklaşmıştır.

Bütün varlığa aynı nazarla bakmayı bilmeyen kişi, halkın nazarında müderris olsa da hakikatte kâfirdir. Yûnus, şeriat ile hakikat arasındaki farkı belirtmek üzere şeriatı, gemiye; hakikatı da denize benzetmiştir. Zahirî manaya göre, şeriat gemisinin tahtaları ne kadar sağlam olursa olsun, hakikat deryasının sonsuz dalgalarına

dayanamaz. Bâtini yorumda, küfrün ne kadar dereceleri varsa, velayetin de o kadar dereceleri vardır. Beyitlerde küfr-i hakikiyi murad eden Yûnus, bunun için mâsivanın vücudunu red ve inkâr etmiştir. Zirâ şeriat ehline velayet mertebesinde bulunan bir kimse, hakikat erbabına göre kâfirdir. Gönlü dünya sevgisiyle dolan ve İlahî hakikatlerden gafil olan kişi, şeriatın zahirî yönüne harfî harfine bağlı olsa da hakikatte kâfirdir. Nitekim Ferîdüddin Attâr'ın ifade ettiği gibi bir anlık gaflet, insanı küfre götürür.

Özetle, âdâbın şekli yönünü önemseyen fakat şeriatın bâtinî hakikatlerini ihmal edenler, hakikat ehline nâkıs ve câhildir. Her ne kadar “Zâhir bâtından, şeriat hakikatten ayrılmaz.” hükmü bulunsa da bu, bâtının ihmali anlamına gelmez. Kemale erenler, hem şeriatın zâhirini hem de hakikatin bâtinî yönünü ihmal etmeyenlerdir.

Nüsha Tavsifi

19 Hk 3024/3 arşiv numarasıyla kaydedilen eser, “*Mecmû‘a-i Eş‘âr*” başlığını taşımaktadır. Çorum Hasanpaşa Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan metin, 198x151-170x135 mm ölçülerinde, 24 satır, 20a-21a varakları arasında, kırma nesih hattıyla nohudî kâğıda çekilmiştir. Şerhin tek nüshası tespit edilebilmiştir.

Mecmua'daki şerhi yapılan gazel ile *Yûnus Emre Divan*'ndaki gazel arasında ifade ve beyit sayısı bakımından bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu farklılık bazen eklerde *söylemeklik* [b.1] *söylemegüñ* [b.1], *yuyuban* [b.2] *yuyayın* [b.2]; bazen de mısralarda *Geyiklü Baba bize bir kez nazar kıaldan* [b.10] *Evlüyâ' şafâ-nazar itdigü günden berü* [b.9] ortaya çıkmıştır. Ayrıca *Divan*'da geçen *Yitmiş iki millete birliğ-ile bakmayan / Şer' ile evliyâsa haķıķatde 'âşîdür* [b.4] beyti şerhi yapılan gazelde yoktur. Aşağıda art arda *Divan*'da ve *Mecmua*'da geçen gazel verilmiştir:

Divan'daki Gazel

1. *Söylememek ĥarcısı söylemegüñ ĥâşîdur*
Söylemeklik ĥarcısı göñüllerüñ pâsîdur

2. *Bu gönüller pāsını yuyuban gidermege
Şol sözi söylegil kim sözün hulaşasıdur*
3. *Sözi tođrı diyene Kuli'l-Hağ didi Çalap
Bunda yalan söyleyen yarın utanasıdur*
4. *Yitmiş iki millete birliğ-ile bakmayan
Şer' ile evliyāsa hağikatde 'āşidür*
5. *Şer' ile hağikatun vaşfını eydem saña
Şer'at bir gemidür hağikat deryāsıdur*
6. *Niçe ki muhkem-ise tahtaları geminün
Mevc urıcağaz deñiz anı uşanasıdur*
7. *Şüride olanların bî-nihāyet dünyada
'Akl ü gönül fehm ü cān fikir anuñ nesidür*
8. *Bundan içerü haber işit eydeyin iy yār
Hađikatun kāfiri şer'un evliyāsıdur*
9. *Biz tālibleüz her dem 'ışık sebākın oğuruz
Tañrı virür sebākı 'ışık hod müderrisidür*
10. *Geyikli Baba bize bir kez nazar kıaldan
Hāşıl oldu **Yūnus**'a her ne ki vāyesidür⁵²*

i.Metin

Ġazel-i Ġazret-i Yūnus

1. *Söylemegün ħarcısı söylememek ħāşıdur [20a]*

⁵² Mustafa Tatcı, *Yūnus Emre Dīvānu Tenkitli Metin*, 51-52.

Söylemegün ħarcısı gönüllerün pāsıdur

2. *Gönüllerün pāsını ger yuyayın dir iseñ
Şol sözi söylegil kim söziñ ħulāşasıdur*
3. *Ķuli'l-ĦaĶ didi Çalap sözi toĶrı diyene
Bugün yalan söyleyen yarın utanasıdur*
4. *Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan
Ħalkuñ müderrisiyse ħaĶıĶatde 'āşīdür*
5. *Şerī'atuñ ħaberün şer' ile diyem işit
Şerī'at bir gemidür ħaĶıĶat deryāsıdur*
6. *Ol geminün tahtası nice muħkem olursa
Deñiz mevc urıcaĶaz anı uşadasıdur*
7. *Bundan içerü söz var işit eydelüm iy yār
ĦaĶıĶatuñ kāfiri şer'ün evliyāsıdur*
8. *Biz tālib-i 'ilmlerüz 'aşĶ kitābın oĶuduk
Çalab müderris bize 'aşĶ ħod medresesidür*
9. *Evliyā' şafā-nażar itdigü günden berü
Ħāşıl oldı **Yunus**'a her ne ki vāyesidür*

Şerĥ-i Ķazel-i Yunus

7. *Bundan içerü söz var işit eydelüm iy yār
ĦaĶıĶatuñ kāfiri şer'ün evliyāsıdur*

Bu beyitte olan lafz-ı küfürden murāt nedir, anı beyān eder. Ma'lüm ola ki ehl-i taĥĶik 'indinde küfür-i ħaĶikī bir iştilāĥdır. Bu iştilāĥla vücūd-ı ĦaĶĶ'ı zāhir ve vücūd-ı mā-sivāyı sā'ir ve mazharı 'ayn-ı zāhir ve mevcūd-ı ħaĶikiniñ vāhid olduĶı veche nāzır ve bu vech ile nazar eyleyen kimesneye

muḥakḳikīn-i şūfiyye ı̄şlāḥı üzre küfr-i ḥaḳīkiye vāşıl ya'nī Ḥaḳḳ'ıñ ğayrı olan mā-sivānıñ vüçüdını sā'ir demegi murād ederler. Ammā merātib-i şerī'atde mā-sivāya daḡı vüçüd işbāt eylemek iktizā eder. İmdi bu ma'lūm olduysa bu daḡı ma'lūm ola ki Ḥazret-i Yūnus'uñ bu beytinden murādları küfr-i ḥaḳīkī olduğuna ve Ḥaḳḳ'ıñ ğayrı olan mā-sivānıñ vüçüdunu red ve inkār eylediklerine işbu beyitden evvel gelen beyitler daḡı şehādet eder. Nitekim buyururlar:

Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan

Ḥalkuñ müderrisiyse ḥaḳīkatde 'āşidür

Bundan soñra gelen beytiñ ikinci mısra'ında daḡı şerī'at ile ḥaḳīkatıñ imtiyāzını murād edip buyururlar ki:

Şerī'at bir gemidür ḥaḳīkat deryāsıdır

Ya'nī şerī'ati gemiyle ve ḥaḳīkatı deryā ile temsīl buyurup şerī'atla ḥaḳīkat merātibine ri'āyet ve ḳaşd edip buyururlar:

Ol geminüñ taḫtası nice muḥkem olursa

Deñiz mevc urıcağaz anı uşadasıdır

Ya'nī ol şerī'at gemisiniñ taḫtalar[ı] her ne ḳadar muḥkem daḡı olursa deryā-yı ḥaḳīkat temevvüce geldikde ol gemi bir deryā-yı bī-pāyānıñ mevcine bir vechl ile ḫākat getiremez deyü ḥaḳīkatıñ ḥāll ü şānını beyāna ba'deḡı bu beyitle su'āl-i muḳadder [20b] meşābesinde kendü su'āllerine cevāb vādisinde buyururlar:

Bundan iĉerü söz var işit eydelüm iy yār

Ḥaḳīkatuñ kāfiri şer'üñ evliyāsıdır

Ya'nī bu muḳaddemā[da] söylediĝim beyitler esrār-ı ḡafiyeden degildir. Belki zāhirīdir. Lākin bu söz ile ḡükm-i beytiñ mısra'-ı şānīsinde esrār-ı ḥaḳīkat vardır ki ma'nā-yı bāḫındır. Zīrā "bundan iĉerü" lafzı, kelāmlarınıñ lübbü meşābesinde olup olar bu geĉen beyitler bu lübbüñ ḳısrı meşābesinde olur. Ammā Ḥazret-i Yūnūs'uñ "Bundan iĉerü söz vardur" deyü buyurduĝları kelāmlarına im'ān u inşāf ile diĝkat olunsa murād buyurduĝları ma'nā-yı zāhir, āşikār olur. İmdi bundan evvel taḫrīr olunan ma'nā ma'lūm olduysa bu daḡı ma'lūm ola ki ehl-i ḥaḳīkat 'indinde küfr-i ḥaḳīkī nice etemm-i merātib ise ehl-i

şerî'at 'indinde daği velâyet, etemm-i merâtipdir. Hâzret-i Yunus'uhn bu kelâmlarından ehl-i hağıkât 'indinde etemm-i merâtib olan küfr-i hağıkî murâd olunursa hağıkât ile şerî'atın imtiyâzı ne vech ile sâbit olur. Bu kelâmdan ise imtiyâz fehm olunur. Meger ki ehl-i şerî'at velâyetle vaşf eyledikleri kimse'i ehl-i hağıkât daği küfr-i hağıkî ile vaşf eyleyip "*Cümlenün mağsûdi bir ammâ rivâyet⁵³ muhtelif*" mefhûmunca imtiyâz ancak ta'bîr ile 'ibâdının ihtilâfında ola. Veyâhüd hubb-ı dünyâ ile derûnu mâl-â-mâl ve hağıkât-ı İlâhiyyeden her hâliyle gâfil ve mağcüb ve âdâb-ı zâhireniñ şüretine kemâl-mertebede diğğat ve her huşuşda şer'îñ zâhirî tarafına ri'âyet ve velâyeti ancak âdâb-ı zâhireniñ ri'âyetine haşr ve bu vechle Hağ Sübhânehu ve Te'âlâdan mağcüb-ı gâfil ve bu ecilden ehl-i hağıkât 'indinde kâfir ya'nî hicâb-ı gağletleri sebebi hağkı sâ'ire olurlar. Nitekim *Reşehât*'da H'âce 'Alâa'ddîn'iñ lisân der-[Pârsî] nağl olunan yigirmi dört reşhaniñ on ikinci reşhasında buyurduğları beyit buña şâhiddir:

"Her ân gû gâfil ez-Hağ yek zemân-est

Der-ân dem kâfir-est ammâ nihân-est"

Hattâ mütercim-i *Reşehât* beyt-i mezkûrede böylece tercüme buyurdular. **Beyit:**

Yâddan gâflet eyleyen bir dem

Başar ol dem nihân-ı küfre qadem

Eger ol gağlet [olup]dur İslâm olur aña beste. İmdi şâhib-i *Reşehât* rağimehu'llâhi 'aleyhi bu beyitle Hağ'dan gâfil olan mağcüblarıñ hâlini murâd eder. Ammâ Hâzret-i Nağşî-i Ağkirmâni bu beyitler ile ehl-i tağkîkiñ marzîsi olan küfr hağıkâtını murâd [eder]:

Kelâm-ı Hâzret-i Nağşî Rağimehu'llâhu 'Alyehi

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

1. Dilâ el-fağrı fağrîden nedür mağsûd-ı sulţânî

Ki ayıtmuşlar küfrdür bu benim cânımuñ cânı

⁵³ Yazmada "ibâdet" olarak yazılmıştır.

2. *Beḳā bulmaz olur cānuñ eger bu küfre irmezse
Ḳalur girdāb-ı ekberde irüşmez küfre imānı*
3. *Düşenler işbu küfr içre bu dört mezhebden el çekdi
Ki bu dīn-i Muḥammed'dür ḳabūl itmez müselmānı*
4. *Buña küfr-i havāş dirler irüşmez kimseniñ aḳlı [21a]
Ki bunda maḥv olur 'aşıḳ bürinür 'arş-ı Raḥmān'ı*
5. *Eger ben irmüşem dirseñ haber vir imdi ey zāhid
Nedür ol küfr-i ekber kim ider mü'min müselmānı*
6. *Bu küfr-i bī-nihāyetden olaydı cümleler mü'min
Eger bir zerresin Ḥālık ideydi ḥalka ihsānı*
7. *Bu küfrüñ neydidün bilmek şaḳın āşānıdur şanma
Ki bu bir mā-verādur kim bulunmaz ḥadd u pāyānı*
8. *'Aceb mest-i müdām olduñ sözüñ añlanmaz ey **Nakşī**
İçelden dest-i sākīden şerāb-ı şāh-ı devrānı*

Ḥāşıl-ı Kelām Netice-i Merām

Ḥazret-i Yūnus'uñ bu beytinden bi-ṭarīḳi'l-işāre murād buyurduḳları ma'nā budur ki ey ṭālib-i 'ilm ü 'irfāñ! Eger ādāb-ı zāhireniñ şüretini ḥaşr-ı maṭlūp edip zāhir şerī'atiñ bāṭnı olan ḥaḳīḳat-ı İlähiyyeden ḡāfil ve bu vecihle her ḥuşuşda şerī'atiñ zāhir ṭarāfına mā'il olursañ ehl-i ḥaḳīḳat 'inde nāḳış u cāhil zümresinden 'addolunursun. Ammā eger yalnız ādāb-ı zāhireniñ ri'āyetine ḳānı' olmayup zāhir-i şerī'atla bāṭn-ı ḥaḳīḳatı cem'e ḳādir olursañ cenāḥayn-ı şāhib-i kāmil-i mükemmel olursun. Zīrā "*Zāhir bāṭından şerī'at ḥaḳīḳatden ayrılmaz.*" deyü şöhret bulan kelāmdan menḳül olan ma'nā ancak budur. Yoḥsa zāhirle şerī'ate ri'āyet edip bāṭnla ḥaḳīḳatden ḡāfil olursañ "*Zāhir bāṭından şerī'at ḥaḳīḳatden ayrılmaz.*" deyü şöhret bulan kelām seniñ ḥaḳḳında ḡayr-ı şāḥiḥdir. Belki saña nisbetle kızbdır ve ḡadirdir. Ḥaḳ

Sübhânehu ve Te‘âlâ bu cem‘iyyete cümlemizi muvaffak eyleye. Âmin. **Temmet.**

Sonuç

Dil, üslup ve tema bakımından taklit edilen Yûnus Emre, Türk edebiyatının öncü şairlerinden biridir. Edebî şerh geleneğinde ayrı bir yeri olan şairin başta “Çık dum erik dalına anda yidüm üzümü” mısrasıyla başlayan şathiyesi olmak üzere bazı şiirleriyle ilgili şerhler yazılmıştır. Yapılan arştırmalarda Yûnus Emre’nin yeni bir şerhi tespit edilmiştir. Kaynaklarda şârih hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte kavramların şerhinde İranlı sûfi Fahrüddîn Safi’nin aslı Farsça olan *Reşehât* adlı eserinden faydalanması ve Ferîdüddin Attâr’dan iktibaslar yapması, şârihin İran sûfilerinden haberdar ve Farsçaya hâkim olduğunu göstermektedir. Ayrıca *Reşehât* Nakşibendî şeyhleri ile ilgili bir tezkire özelliği taşıdığından şârihin Nakşî olduğu söylenebilir. Şerhte dokuz beyitten oluşan gazelin tamamı izah edilmemiştir. Bunun yerine muğlak ifadelerin bulunduğu yedinci beyit üzerinde ayrıntılı durulmuş; dört, beş ve altıncı beyitlere atıfta bulunulmuştur. Gazelin ilk üç ve son iki beyitle ilgili izahın olmayışı şerhin baştan ve sondan eksik ya da tamamlanmadığını göstermektedir. Şerhi yapılan beyitlerde küfrün sûfi literatüründeki hükmü açıklanmıştır. Netice olarak bu çalışmayla Yûnus Emre’nin yeni bir şerhi ortaya çıkarılmıştır. Bu da özellikle mecmualarda Yûnus Emre’yle ilgili başka şerhlerin bulunabileceğini göstermiştir.

Kaynakça

- Ahmed Vefik Paşa. *Lehce-i Osmânî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1308/1888.
- Akkuş, Mehmet. *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâki’nin (Salâhi) Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1998.
- Akkuş, Metin. “Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Haluk İpekten’e”. *Yedi İklim Dergisi* 32 (Kasım 1992): 67-68.

- Aşkar, Mustafa. “Niyâzî-i Mısri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 166-169. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Atik, Hikmet. “Nakşî-i Akkirmanî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 334. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Atik, Hikmet. *Nakşî Ali Akkirmanî Divânı*. Sivas: Buruciye Yayınları, 2007.
- Ayçiçeği, Bünyamin. “Klâsik Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve La’li-zâde Abdalbâkî’nin (ö. 1746) ‘Meslekü’l-Uşşâk’ Kasidesinin Şerhi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 7/32 (2014): 26-37.
- Ayvazoğlu, Beşir. “Ahmet Kabaklı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001: 24: 9-10.
- Baş, Mehmet Şamil. “Türk-İslâm Edebiyatında Şerh Geleneği”. *Türk İslam Edebiyatı El Kitabı*. Ed. Ali Yılmaz. 2. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014: 313-317.
- Behzad, Sara. *Şem’î Şem’ullâh ve Şerh-i Mahzenü’l-Esrâr (İnceleme-Tenkitledi Metin-Özel İsimler Sözlüğü)*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2017.
- Bursevî İsmâil Hakkı, *Mesnevî Şerhi Rûhu’l-Beyân*, (Haz. İsmail Güleç), İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Ceyhan, Semih. “Salâhî Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 17-19 İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ceylan, Ömür. *Böyle Buyurdu Süfî*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2005.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. 3. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Çavuşoğlu, Mehmet. *Necâti Bey Divânı’nın Tahlili*. İstanbul: MEB Yayınları, 1971.
- Çelebioğlu, Amil. “Yûnus’un Bir Şiirinin Şerhi”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998: 553-561.

- Çelebioğlu, Amil. “Yünus’un Şiirleriyle İlgili Şerhler”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998, 547-552.
- Dilçin, Cem. “Fuzûlî’nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi”. *Türkoloji Dergisi* 9/1 (1991): 43-98.
- Erdoğan, Kenan. *Niyazî-i Mısri Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Kabaklı, Ahmet. *Şiir İncelemeleri*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 1992.
- Kara, İsmail. *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz (Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Kılıç, Atabey. “Dağılmış İncileri Toplama: Şerh Tasnifi Denemesi”. *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu (İstanbul, 12-13 Nisan 2007)*, 363-369. İstanbul: İBB Yayınları, 2008.
- Kortantamer, Tunca. “Gül Kasidesi”. *Dergâh Dergisi* 1/2-4 (Mart Nisan Mayıs 1990): 14-16.
- Kortantamer, Tunca. “Teori Zemîninde Metin Şerhi Meselesi”. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 8 (1994): 1-10.
- Kurnaz, Cemal. *Hayâlî Bey Divânı’nın Tahlili*. İstanbul: MEB Yayınları, 1996.
- Mehmed b. Mehmed Altıparmak. *Üskübî’nin Şerh-i Telhîs’i*, Haz. Atabey Kılıç. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 1990.
- Mustafa b. Şemseddin el-Karahisarî. *Ahterî-i Kebîr*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1321/1903.
- Mustafa Safâyî Efendi. *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü’l-Âsâr Min Fevâidi’l-Eşâr): İnceleme-Metin-İndeks*. Haz. Pervin Çapan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005.
- Özemre, Ahmed Yüksel. *Üsküdar’ın Üç Sırlısı*. 2. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2004.

- Pekolcay, A. Necla - Sevim, Emine. *Yunus Emre Şerhleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Sâlim Efendi. *Tezkiretü'ş-Şuarâ*. Haz. Adnan İnce. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Şemseddin Sâmi. *Kâmûs-ı Türki*. İstanbul: İkdam Matbaası, 1317/1899.
- Şensoy, Sedat. “Şerh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 555-557. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tarlan, Ali Nihad. *Metinler Şerhine Dair*. İstanbul: Suhûlet Basımevi, 1937.
- Tatçı, Mustafa. *Risaletü'n-Nushiyye Tenkitli Metin*. İstanbul: H Yayınları, 2008.
- Tatçı, Mustafa. *Yûnus Emre Dîvân'ı Tenkitli Metin*. İstanbul: H Yayınları, 2008.
- Tatçı, Mustafa. *Yûnus Emre Şerhleri*. İstanbul: H Yayınları, 2008.
- Tatçı, Mustafa - Özbay, İbrahim. *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı Şerhi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Timurtaş, Faruk Kadri. *Yunus Emre Dîvanı*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1972.
- Tosun, Necdet. “Reşehât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Tökel, Dursun Ali. “Bir Gazel Anlam Bilimle Nasıl Anlaşılır?”. *Dergâh Dergisi* 150 (Ağustos 2002): 10-11, 23.
- Yakıt, İsmail. *Yunus Emrede Sembolizm-Çıkdım Erik Dalına*. 3. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Yazarı Bilinmiyor. “Şerh-i Gazel-i Yûnus”. *Mecmû'a-i Eş'âr*. Çorum Hasanpaşa Yazma Eserler Kütüphanesi. 19 Hk 3024-3 / 20a-

21a.

Yekbaş, Hakan. “Metin Şerhi Geleneği Çerçevesinde Şârihlerin Divan Şiirine Yaklaşımları”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23 (Bahar 2008): 189-217

Yıldırım, Yusuf. “Salâhi-i Uşşâkî'nin Manzum Kasîde-i Münferice Tercümesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (Aralık 2015): 87-108.

Yılmaz, Ali- Akkuş, Mehmet. *Hüseyin Vassaf, Sefîne-i Evliyâ*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011, 2: 299-300.

Yılmaz, Ozan. “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/9, (2007): 271-304.

Yurtsever, M. Murat. *İsmâil Hakkî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1990.

**The Tradition of Sharkh in Turkish Literature and Shāriḥ an
Unknown Sharḥ of Yūnus Emre**

Summary

Annotation is a way to facilitate the understanding of the text by explaining the concepts of a book in the same language or in another language. Over time, the wish to understand the Qur'ān fully and accurately has emerged in different fields like language, grammar and astronomy. Commentary in Arabic literature, IX. and X. centuries, Iranian literature XV. century has reached a significant level. The first examples of Turkish literature in some sources, XV. century, although it is said that research has shown that this history is older. In the classical tradition, a lot of work were commented like most of the diwan, religious-moral works, Masnawi, dictionary, qaṣīda and ghazal. In classical annotations, the meaning layers of words and concepts and the grammatical and spelling characteristics were emphasized; in the explanations, religious sources such as verses, ḥadīths, stories, concise words and mystical poems were used and encyclopedic knowledge was given. One of the important people in the field of commentary is Yūnus Emre (d. 721/1321). "I'm out of the plum branch" is the most annotated shathiya/expression among Poet's saḥathiyas. In addition, some poems that use Yūnus, Āshik Yūnus, Darvish Yūnus, and My Yūnus Emre pseudonyms and whose belonging to Yūnus Emre are suspected are also annotated. In this study, a new commentary about Yūnus Emre's poems was determined, introduced and analyzed. The commentator, is unknown. However, due to the language and style features of the commentary, it was estimated that the text was written in the XVIII or XIX centuries. Shāriḥ benefited from the Iranian Sufis, Fakhr al-Dīn Ṣafī (d. 939/1532) and Farīd al-Dīn 'Aṭṭār (d. 618/1221), and made quotations from his works. This shows that he is aware of Iranian Sufis and knows Persian. Shāriḥ's benefit from the work of Rashaḥāt, in which the Naqshbandi shaykhs are told, made him think that he was Naqshi. The annotated ode is nine cou-

plets. The commentary is entitled “Sharḥ Ghazal of Yûnus”. The first and last couplets of ghazals are not annotated. Therefore, the beginning and end of the work may be lost or incomplete. When the couplets were annotated, the meaning of the vocabulary and lexical meanings of the words were emphasized, reference was made to other couplets of ghazals and some aphorisms were used. In the text, concepts such as apparent-nonvisible, Sharī‘a-truth are explained; the provision of kufr in the sufi literature was emphasized.

Keywords: Tradition of sharḥ, sharḥ on Yûnus Emre, a New sharḥ of Yûnus Emre